

УДК 336.74

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.43>

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Белінський О.О.,
аспірант 3-го року навчання
Сумського державного університету

Белінський О.О. Еволюція законодавчого регулювання грошового обігу в Україні: історичний та правовий аналіз.

У статті здійснено комплексний аналіз еволюції законодавчого регулювання грошового обігу в Україні, що охоплює ключові етапи розвитку – від періоду Київської Русі до сучасної незалежної України. Особливу увагу приділено історичному контексту становлення грошової системи, зокрема впливу соціально-економічних та політичних чинників на формування законодавчої бази. У дослідженні детально розглядаються перші спроби регулювання грошового обігу в період Київської Русі, Гетьманщини, Української Народної Республіки, радянського періоду, а також основні етапи формування фінансово-правових механізмів в умовах незалежної України.

Проаналізовано нормативно-правову базу, яка закріплює функції та повноваження центрального банку як головного регулятора грошово-кредитної політики держави. Визначено роль Національного банку України у забезпеченні стабільності грошового обігу, зокрема вплив його монетарної політики на зниження інфляційного тиску, стабілізацію національної валюти та регулювання банківської системи.

Окремо розглянуто сучасні виклики для законодавчого регулювання, зокрема інтеграцію України у світову фінансову систему, впровадження цифрових технологій та розробку електронної гривні. Досліджено перспективи вдосконалення правового регулювання в умовах глобалізації, інноваційного розвитку та кризи, спричиненої війною.

Стаття також аналізує міжнародний досвід регулювання грошового обігу, що може бути корисним для удосконалення української законодавчої бази. Оцінено історичні уроки та їхній вплив на сучасне регулювання, що сприяє формуванню цілісного бачення проблеми.

Запропоновано рекомендації для вдосконалення правових механізмів регулювання грошового обігу в Україні, спрямованих на підвищення стабільності національної валюти, розвиток банківської системи та адаптацію до викликів цифровізації. Дослідження сприяє глибшому розумінню еволюції фінансового законодавства та формуванню стратегії сталого розвитку грошової системи України.

Отримані результати можуть бути використані для удосконалення нормативно-правової бази, що регулює грошовий обіг, з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних економічних реалій. Вони також сприятимуть розробці ефективних монетарних інструментів для підтримки макроекономічної стабільності, зміцнення довіри до національної валюти та забезпечення фінансової безпеки держави. Впровадження запропонованих рекомендацій дозволить підвищити адаптивність банківської системи до технологічних змін, мінімізувати ризики, пов'язані з нелегальним обігом коштів, та сприяти інтеграції України у глобальний фінансовий простір.

Ключові слова: грошовий обіг, законодавче регулювання, Національний банк України, історія, еволюція, гривня, фінансова система, цифровізація.

Belinskyi O.O. The evolution of legislative regulation of money circulation in Ukraine: historical and legal analysis.

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of legislative regulation of monetary circulation in Ukraine, covering the key stages of development – from the period of Kyivan Rus to the modern independent Ukraine. Particular attention is paid to the historical context of the monetary system, in particular, the impact of socio-economic and political factors on the formation of the legislative

framework. The study examines in detail the first attempts to regulate monetary circulation during the period of Kievan Rus, the Hetmanate, the Ukrainian People's Republic, the Soviet period, as well as the main stages of formation of financial and legal mechanisms in the conditions of independent Ukraine.

The author analyses the regulatory framework that enshrines the functions and powers of the central bank as the main regulator of the state's monetary policy. The role of the National Bank of Ukraine in ensuring the stability of monetary circulation is determined, in particular, the impact of its monetary policy on reducing inflationary pressures, stabilising the national currency and regulating the banking system.

The author also examines the current challenges for legislative regulation, in particular, Ukraine's integration into the global financial system, introduction of digital technologies and development of the electronic hryvnia. The article also examines the prospects for improving legal regulation in the context of globalisation, innovative development and the crisis caused by the war.

The article also analyses the international experience of regulating monetary circulation, which may be useful for improving the Ukrainian legal framework. Historical lessons and their impact on modern regulation are assessed, which contributes to the formation of a holistic view of the problem.

Recommendations for improving the legal mechanisms for regulating monetary circulation in Ukraine aimed at enhancing the stability of the national currency, developing the banking system, and adapting to the challenges of digitalisation are proposed. The study contributes to a deeper understanding of the evolution of financial legislation and the formation of a strategy for the sustainable development of Ukraine's monetary system.

The findings can be used to improve the legal and regulatory framework governing monetary circulation, taking into account international experience and current economic realities. They will also contribute to the development of effective monetary instruments to maintain macroeconomic stability, strengthen confidence in the national currency, and ensure the financial security of the state. Implementation of the proposed recommendations will increase the adaptability of the banking system to technological changes, minimise the risks associated with illegal money circulation, and facilitate Ukraine's integration into the global financial space.

Key words: money circulation, legislative regulation, National Bank of Ukraine, history, evolution, hryvnia, financial system, digitalisation.

Постановка проблеми. Ефективне правове регулювання грошового обігу є одним із ключових чинників економічної стабільності держави. В Україні процес формування та вдосконалення законодавства у цій сфері відзначається складною еволюцією, що зумовлено як історичними факторами, так і сучасними викликами, зокрема фінансовими кризами, інфляційними ризиками, розвитком цифрових технологій та необхідністю гармонізації з міжнародними стандартами. Попри наявність нормативно-правової бази, що регулює грошовий обіг, вона потребує подальшого вдосконалення з огляду на сучасні економічні тенденції, виклики цифровізації та ризики тінізації фінансового сектору. Відсутність єдиної та узгодженої стратегії законодавчого регулювання, а також недостатня ефективність механізмів контролю за грошовими потоками створюють загрози для фінансової безпеки країни. Тому дослідження історичного розвитку та сучасного стану правового регулювання грошового обігу є необхідним для вироблення ефективних нормативних підходів, що сприятимуть забезпеченню стабільності національної валюти, зміцненню банківської системи та підвищенню довіри до фінансових інституцій.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика грошового обігу та його законодавчого регулювання в Україні досліджувалася вітчизняними та зарубіжними науковцями, такими як Л. Борисова, Т. Батракова, С. Воронюк, В. Коваленко, І. Проць, П. Мельник, В. Стельмах, А. Чухно та ін. Значну увагу було приділено історичному аналізу грошової системи України, а також впливу політичних процесів на її еволюцію. Роботи, присвячені сучасному регулюванню грошового обігу, акцентують увагу на діяльності Національного банку України, зокрема на його ролі у проведенні грошово-кредитної політики.

Однак, попри значну кількість досліджень, недостатньо висвітлено інтеграцію історичних аспектів грошового обігу з сучасними викликами, такими як цифровізація, глобалізація та забезпечення макроекономічної стабільності.

Мета дослідження – комплексний аналіз історичних і сучасних аспектів законодавчого регулювання грошового обігу в Україні та визначенні перспективних напрямків його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Грошовий обіг є важливою складовою функціонування економіки та державного управління. Еволюція його законодавчого регулювання в Україні відображає складні історичні процеси, політичні трансформації та соціально-економічні виклики. Від часів

Київської Русі до сучасної незалежної України регулювання грошового обігу змінювалося відповідно до розвитку суспільства та економіки.

Як слушно підкреслює І.М. Проць, що грошовий обіг є невід'ємною частиною фінансової системи держави, оскільки налагоджений механізм регулювання грошового обігу є основою для розвитку банківської і інвестиційної діяльності у державі із залученням іноземного капіталу, оптимізації розвитку ринку фінансових послуг, у тому числі страхових. В юридичній науці під грошовим обігом розуміється безперервний процес руху грошових коштів у готівковій та безготівковій формах [1, с. 218].

Стосовно юридичного закріплення, то в Україні не один рік розроблялися низка законів, які регулюють дане питання [2; 3; 4]. Зокрема у статті 92 Конституції України встановлено засади створення і функціонування грошового ринку, статус національної валюти, а також іноземних валют на території України, який регулюється виключно законами України [5].

Еволюція законодавчого регулювання грошового обігу в Україні представляє собою складний історичний процес, який відображає становлення фінансової системи держави. Цей процес можна умовно розділити на кілька ключових етапів, кожен з яких має свої особливості та значення для розвитку національної економіки.

З розвитком ринку та ускладненням економічних відносин виникла потреба у більш зручних і універсальних засобах обміну. Спочатку грошима служили різноманітні товари (худоба, сіль, риба, хутро, прикраси тощо), але з часом їх замінили метали, які перетворилися на монети завдяки своїм властивостям: довговічності, подільності та портативності.

У період Київської Русі основним засобом обігу були металеві монети, зокрема срібники та златники, які карбувалися за князів. Регулювання грошового обігу відбувалося через укази князів, які визначали номінал монет, їхню вагу та матеріал. Проте великою мірою монетний обіг залежав від імпорту іноземної валюти, зокрема візантійських та арабських монет [6].

Князівські монети були в обігу до XI століття, аж поки не вичерпалися срібні копальні в Арабському халіфаті. А гривня, своєю чергою, існувала аж до XV–XVI століття. Паралельно на українських землях з'являлися монети європейських держав, які мали найбільший вплив у регіоні. Зокрема, празькі гроші з Чехії [7].

У XVII–XVIII століттях, під час існування Гетьманщини, з'явилися перші спроби створення власної фінансової системи. Проте Україна залишалася під впливом валют сусідніх держав, зокрема російських рублів та польських злотих. Грошовий обіг регулювався через універсали гетьманів, які мали обмежений вплив через відсутність власної емісійної бази [6].

З проголошенням незалежності УНР у 1917 році одним із пріоритетів стало створення національної валюти. У 1918 році було запроваджено гривню, яка стала офіційною грошовою одиницею. Відповідно до Закону «Тимчасовий закон про випуск державних кредитових білетів УНР», визначалися правила емісії, обігу та погашення гривні [8].

Однак період нестабільності, гіперінфляція та військові дії унеможливили ефективне функціонування національної валюти. Валютний обіг залишався багатовалютним: одночасно використовувалися рублі, австро-угорські крони, німецькі марки тощо [9].

У період Радянського Союзу (1922–1991) грошовий обіг України повністю інтегрувався до загальносоюзної фінансової системи. Регулювання здійснювалося відповідно до законодавства СРСР, а єдиним платіжним засобом був радянський рубль.

Основними характеристиками грошового обігу цього періоду були централізація, державний контроль та відсутність ринкових механізмів. Емісія грошей здійснювалася Держбанком СРСР, який встановлював обмеження на обіг готівки та кредитів. Положення про державний банк СРСР, затверджене Постановою Центрального виконавчого комітету і Ради Народних Комісарів СРСР від 12 червня 1929 року. Цей документ закріплював монополію Держбанку СРСР на емісію рублів та визначав основи грошово-кредитної політики в масштабах усього Союзу.

У 1947 році було проведено грошову реформу, врегульовану Постановою Ради Міністрів СРСР «Про проведення грошової реформи і скасування карток на продовольство та промислові товари». Реформа передбачала обмін старих банкнот на нові за фіксованим курсом і вилучення з обігу значної частини грошової маси для боротьби з інфляцією [10].

Саме здобуття Україною незалежності, стало значним поштовхом у розвиток законодавчого регулювання грошового обігу. Після оголошення незалежності у 1991 році Україна прийняла низку нормативно-правових актів, які заклали фундамент для функціонування власної грошової системи. Ключовим документом стало Положення про Національний банк України, затверджене

Верховною Радою 20 березня 1991 року, яке визначило статус НБУ як центрального банку країни, його функції та повноваження [11].

У 1992 році було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України № 171 «Про розширення введення в обіг купонів багаторазового використання», яка регламентувала введення тимчасової національної валюти – купоно-карбованця. Це дозволило відмовитися від використання радянського рубля, однак не уникнути гіперінфляції [12].

Запровадження гривні як постійної національної валюти було врегульоване Указом Президента України від 25 серпня 1996 року № 762/96 «Про грошову реформу в Україні». Документ визначав порядок обміну купоно-карбованців на гривні, емісію нових банкнот і завершення перехідного періоду [13].

Крім того, важливе значення мало ухвалення Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV, який став основою для незалежності НБУ у здійсненні грошово-кредитної політики [4].

Отже, аналізуючи еволюцію грошового обігу в Україні можемо здійснити порівняння грошових систем у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Порівняння грошових систем у різні історичні періоди

№ з/п	Період	Грошова одиниця	Регулюючий орган	Основні характеристики	Особливості регулювання
1.	Київська Русь	Срібники, златники	Князівські укази	Використання власних та імпортованих монет; значний вплив візантійської та арабської валют	Регулювання обігу через вагу та склад монет; відсутність централізованої емісії
2.	Гетьманщина	Польські злоті, рублі	Універсали гетьманів	Використання іноземної валюти; спроби створення власної фінансової системи	Регулювання залежало від політичного впливу сусідніх держав; обмежені можливості емісії
3.	Українська Народна Республіка (1917-1921)	Гривня, карбованець	Державний банк УНР	Запровадження гривні як національної валюти; нестабільність через війни та гіперінфляцію	Законодавче закріплення емісії; відсутність довіри до валюти через економічну нестабільність
4.	Радянський період (1922-1991)	Рублі	Держбанк СРСР	Централізована емісія грошей; обмеження ринкових механізмів	Жорсткий контроль за грошовим обігом; регламентація безготівкових операцій; обмеження доступу до іноземної валюти
5.	Незалежна Україна до грошової реформи (1991-1996)	Купоно-карбованець	Національний банк України	Тимчасова валюта для заміни радянського рубля; гіперінфляція внаслідок економічної кризи	Відсутність стабільності валютного курсу; значна залежність від зовнішньої фінансової підтримки
6.	Незалежна Україна після грошової реформи (1996 - на сьогодні)	Гривня	Національний банк України	Введення національної валюти; поступове зміцнення грошової системи	Законодавче закріплення функцій НБУ; стійкість грошового обігу забезпечується попри вплив війни, зокрема через контроль за валютним курсом, підтримку фінансової системи та заходи з відновлення економіки.

Джерело: створено автором

Відповідно, у сучасний період Україна стикається з новими викликами у сфері грошового обігу, зокрема цифровізацією, інфляційним тиском та наслідками війни. Важливим кроком у модернізації регулювання стало ухвалення Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX, який визначає правові основи функціонування сучасної платіжної інфраструктури та інтеграцію з європейськими стандартами [14].

Сьогодні особлива увага приділяється дослідженню можливості впровадження електронної гривні (e-гривні). Це питання врегульовано на рівні дослідницьких проєктів Національного банку, а законодавче забезпечення розробляється в межах оновлення нормативної бази, орієнтованої на цифрові технології.

У контексті війни значну роль відіграє Постанова НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» № 18 від 24 лютого 2022 року, яка запровадила валютні обмеження, зокрема обмеження на виведення капіталу, з метою стабілізації валютного ринку та підтримки фінансової системи [15].

Постанова НБУ № 18 та її подальші зміни відіграють ключову роль у збереженні стабільності фінансової системи України під час війни. Запроваджені заходи сприяють контролю за валютним ринком, обмеженню впливу Росії та Білорусі, регулюванню банківських операцій і захисту економічної безпеки країни.

У поточних умовах подальше вдосконалення механізмів валютного контролю, розвиток електронного банкінгу та збереження гнучкості у фінансовій політиці є важливими завданнями для забезпечення стійкості банківської системи та економічного відновлення України після війни.

Вважаємо, перспективними напрямками розвитку законодавчого регулювання грошового обігу в Україні є: вдосконалення системи захисту прав споживачів фінансових послуг, розвиток цифрових платіжних інструментів, посилення заходів протидії кіберзагрозам у фінансовому секторі та створення сприятливих умов для впровадження інноваційних фінансових технологій.

Висновок. Еволюція законодавчого регулювання грошового обігу в Україні демонструє складний та багатогранний шлях, що відображає історичні, політичні та економічні виклики різних періодів. Від становлення перших грошових систем на українських землях у часи Київської Русі до сучасної незалежної держави, законодавство в сфері грошового обігу зазнавало значних змін, спрямованих на адаптацію до нових умов і потреб суспільства.

Одним із ключових етапів стала трансформація фінансово-правових інститутів під час перебування українських земель у складі різних державних утворень. Це сприяло формуванню багатого досвіду правового регулювання, але водночас створювало виклики, пов'язані з відсутністю єдиної правової бази. Особливо важливим був період після здобуття незалежності України, коли виникла потреба створення національної валюти – гривні, а також розробки законодавчих механізмів її емісії, обігу та стабільності.

Сучасний етап розвитку законодавства у сфері грошового обігу характеризується інтеграцією європейських стандартів та впровадженням інноваційних технологій, що дозволяє забезпечувати прозорість і стабільність фінансової системи. Увага приділяється питанням запобігання корупції, регулювання безготівкових розрахунків і розвитку цифрових валют, що є важливими для глобалізованої економіки.

Загалом, аналіз еволюції законодавчого регулювання грошового обігу в Україні підтверджує його вирішальну роль у становленні економічної незалежності та правового суверенітету держави. Удосконалення правових норм, орієнтоване на виклики сучасності, залишається важливим завданням для забезпечення сталого розвитку національної економіки та фінансової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Prots I.M. Money issue and money circulation: concept and essence. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2022. No. 67. P. 215–219. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.41>.
2. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>.
3. Про внесення змін до Закону України «Про Національний банк України» щодо організації готівкового грошового обігу: Закон України від 18.09.2012 № 5285-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5285-17#Text>.

4. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.
5. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
6. Історія українських грошей. *Державна казначейська служба України*. URL: <https://www.treasury.gov.ua/news/istoriya-ukrainskikh-groshey>.
7. Гривня, карбованець, шаг, бофон: коротка історія українських грошей. *Суспільне культура*. URL: <https://surl.li/sgmpzs>.
8. Тимчасовий Закон Української Центральної Ради про випуск державних кредитових білетів Української Народної Республіки. 19 грудня 1917 р. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. URL: https://tsdavo.gov.ua/wp-content/grand-media/image/9_1115-1-1-172.jpg.
9. 1918, з'явилися в обігу перші українські банкноти – карбованці УНР. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://surl.li/ugwput>.
10. Проведення грошових реформ у СРСР 1922-1991 рр. *Дніпропетровський національний історичний музей*. URL: <https://www.museum.dp.ua/uk/article0621>.
11. Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність»: Постанова Верхов. Ради Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 20.03.1991 № 873-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/873-12#Text>.
12. Про розширення введення в обіг купонів багаторазового використання: Постанова Каб. Міністрів України від 04.04.1992 № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/171-92-п#Text>.
13. Про грошову реформу в Україні: Указ Президента України від 25.08.1996 № 762/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/762/96#Text>.
14. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
15. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Нац. банку України від 24.02.2022 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>.